

Kagawa leggen getuigenis af van zijn groote be-
lezenheid, en onvervaard spreekt hij over de stu-
dies door hemzelf gemaakt over speciale onder-
werpen en over de wetenschappelijke vondsten
van natuuronderzoekers. Links en rechts grijpt hij
om zich heen bij het spreken en schrijven, in de
door hem bestudeerde boeken. Hier volgen ten
bewijze een paar voorbeelden uit den grooten
overvloed. „Professor T. H. Morgan uit Columbia
bestudeerde en classificeerde duizenden huis-
vliegen en ontdekte bij deze studie het beginsel
der synthetische evolutie”.⁷⁾ Iets heel anders:
„Hun die belangstellen in het voortbestaan na den
dood en daar graag wat weer van zouden willen
weten, zou ik willen aanraden het hoofdstuk over
„De onsterfelijkheid der ziel” te lezen in het mach-
tige werk van den Duitschen wijsgeer Kant. Het
boek heet: Kritiek der praktische Rede.”⁸⁾ Let
wel, ook deze raadgeving komt voor in een van
de evangelisatietoelagen! Zou het Woord Gods
hier niet meer op zijn plaats geweest zijn en zou
dat niet onderzocht moeten worden door degenen
tot wie Kagawa zich richtte?

Bovendien komen in Kagawa's boeken veel sta-
tistieken voor. Het verstrekken van cijfers is bij
Kagawa een tweede natuur geworden. Cijfers over
de aardbevingen, over de werkloosheid, over de
boerenfamilies, over de prostitutie kunt ge zonder
mankeeren in Kagawa's boeken vinden. Hij weet
hoeveel meisjes ieder jaar van het platteland in
de fabrieken in de steden gaan werken en hoe-
velen daarvan het eerste jaar reeds wegens ziekte
tot armoede en ellende vervallen. Hij weet het
aantal georganiseerde arbeiders en het aantal
werklozen, en ook in hoeverre de Marxistische
ideeën onder het volk aan invloed winnen.⁹⁾

Nu is het trekken van conclusies uit sta-
tistieken altoos min of meer riskant, maar
bovenal wanneer men met deze statistieken komt
op het terrein van de kerk. Dit bezwaar treedt in
de boeken van Kagawa heel duidelijk aan het
licht.

Rekening houdende met deze moeilijkheden wil-
len wij trachten in enkele artikelen een indruk te
geven van de theologische denkbeelden van Ka-
gawa. Om twee redenen moge echter een korte
levensschets voorafgaan: leer en leven zijn bij
dezen mensch ten nauwste verbonden en voorts
zullen wij tegelijk iets kunnen zien van Kagawa's
theologische ontwikkelingsgang.

H.-K.

H. M.

7) Levensvernieuwing, pag. 73.

8) Levensvernieuwing, pag. 117.

9) Vgl. Dr. Ir. H. G. van Beuskom, Kagawa en zijn be-
teekenis als sociaal en religieus hervormer van Japan, Alge-
meene boekhandel voor inwendige en uitwendige zending in
Den Haag, z.j. pag. 110.

UIT DE SCHRIFT

Het aanvullend gebed.

.... Maar Elia ging op naar de hoogte van
Karmel, en breidde zich uit voorwaarts ter
aarde; daarna leide hij zijn aangezicht tus-
schen zijne knieën.

1 Kon. 18:42 b.

Het is na het offer op den Karmel door Elia
en na het doden van de Baäl-priesters bij de beek
Kison een wonderlijk ding. Elia zegt wel tot
Achab: trek op, eet en drink, want er is een
geruisch van een overvloedigen regen; hij hoort
dus wel profetisch in zijn geest de nadering
van den regen, het beloofde verbondsgeschenk,
maar de zon blijft schijnen en de lucht veranderd
niet. Had die regen nu niet onmiddellijk moeten
komen? Is de Heere niet betrouwbaar? Heeft
Hij niet gezegd (1 Kon. 18:1) dat Hij regen geven
zou op den aardbodem? Ja, dat is ons geloofs-
uitgangspunt: de Heer is zoo getrouw als sterk.
Dus waarom komt de regen niet, nu de Heere
weer als God erkend is, vers 39, en nu de gruwel
onder Israël is weggedaan, de zondige baäl-cultus,
vers 40, waarom keert de Heere nu niet in gunst
tot Zijn volk weder, en bezoekt Hij Zijn erfvolk
niet met Zijn zegen?

Er heeft aan dit alles één ding ontbroken.
Het erkennen van den Heere, het wegdoen van
den gruwel der afgoderij is van de zijde van het
volk een opus operatum geweest, een verbonds-
gehoorzaamheid, waarbij men geloofde, dat de ver-
bondsgeen er automatisch mee meekomt.
Maar de verootmoediging des harten, het weder-
keeren tot den Heere met schuldbelijdenis, dat is
op den Karmel niet gezien. Zoover was Israël met
zijn koning ontwend aan den omgang met den
Heere, zoo weinig verstond het meer van de
vreeze des Heeren, dat noch de koning, noch het
volk zagen, wat hier nog ontbrak, wat hier nog
den hemel gesloten hield, wat hier nog den vloek
deed branden, namelijk het gebed der ver-
ootmoediging.

Alleen Elia, de man Gods, de ambtsdrager, die
ziel het, die begrijpt het. Het werk is nog niet
af, de wederkeer van Israël is nog niet naar
het Woord Gods. Immers wij lezen in
2 Kron. 7 bij de inwijding van den tempel, dat

de Heere aan Salomo verscheen en tot hem zeide:
Ik heb uw gebed verhoord, en heb Mij deze plaats
verkoren tot een offerhuis. Zoo ik den hemel
toesluit dat er geen regen zij... en al mijn volk,
over dewelke Mijn Naam genoemd wordt, zich
verootmoedigen zal, en bidden zal en
Mijn aangezicht zoeken en zich bekee-
ren zal van hun booze wegen... zoo zal Ik
uit den hemel hooren, en hun zonden vergeven,
en hun land genezen. Maar dit heeft Israël nog
niet gedaan. Zij hebben op den Karmel den Heere
erkend, de afgoderij weggedaan, maar zij hebben
niet in verootmoediging tot God gebeden, en zoo
naar de geopenbaarde dingen den verbondsgeen
afgemaakt van den Verbondsgod. En dit heeft
Achab ook niet gedaan. Hij heeft er ook niets
van begrepen, wat zijn theocratische roeping wel
was op dit oogenblik. Hij heeft van David niets
verstaan in diens verootmoediging op den dorsch-
vloer van Arauna.

En zoo wordt ons Elia's handeling duidelijk. Hij
gaat bidden. En zijn gebed is het aanvullend
gebed om zóó den lande te verbidden, en den
vloek te doen ophouden. Als dit gebed niet ge-
beden wordt, dan blijft de zon stralen, en de
vloek branden, dan keert God nog niet terug
in gunst om de levensbronnen voor Zijn volk
weer te openen.

En als wij van Elia lezen, dat hij zich voor-
waarts ter aarde uitbreidde, dat hij dus op den
grond ging zitten, zijn knieën optrok, en zijn hoofd
tusschen zijn knieën legde, dan hebben wij hier
den man Gods, die zich voor het geheele
volk verootmoedigt voor den Heere, de man
Gods, die hier bidt als één voor allen, en schuld-
belijdenis doet, en zóó, conform het Woord Gods,
de belofte Gods lossmeekt van den Heere. Nu
Elia zich verootmoedigt voor geheel het volk, nu
wordt alles gedaan, wat de Heere van Zijn volk
vraagt: de erkenning van Zijn Naam, het weg-
doen van den gruwel, en de verootmoediging des
harten. Als Elia zal gebeden hebben, dan moet
de Heere hooren, want zóó heeft Hij Zichzelf
verplicht te luisteren naar Zijn volk.

Maar dit gebed der verootmoediging, dit aan-
vullend gebed moet volkomen zijn. De Heere
laat Elia zeven maal bidden. De Heere laat hem
dus een symbolische volkomenheid be-
reiken in zijn verootmoediging. Elia wordt dus
niet verhoord omdat zijn verootmoediging volko-
men is, maar omdat Elia aan Christus vooruit
gaat, omdat Christus straks komen zal. Als Chris-
tus gekomen is, dan zal gezien worden, waarom
het hier op den Karmel en over de velden van
Israël begon te regenen, en het leven weer begon
op te bloeien. Israël wordt aangezien in Hem.
En Zijn werk zal volkomen zijn. De erkenning
van den Naam des Heeren, de vervulling van
alle gerechtigheid en de volkomen verootmoedi-
ging. En Zijn verootmoediging zal zóó volkomen
zijn, dat Hij Zich laat verbrijzelen door den
Heere, om zóó als Verbondshoofd den verbonds-
geen los te werken voor al de Zijnen.

Omdat Christus komen zou, daarom wordt Elia's
gebed op den Karmel verhoord. Dus die regen,
die toen de velden verkwikt heeft, en weer leven
vergund heeft aan het volk Israël, die regen was
er om Christus' wil. En ons brood en
water is er ook om Christus' wil. Elke dag is er
vanwege de genade in Christus Jezus. Hoe zullen
wij ons dan dagelijks bekeeren tot God, om elken
dag te doen den wil des Vaders, Die in de he-
melen is! Alleen zoo is het waar: Zijn gunst
alom verspreid, zal bestaan in eeuwigheid.
H. v. d. B.

KERKELUK LEVEN

Nogmaals: de motie-Roermond-Venlo.

Verleden week merkte ik op, dat het van den loop
der dingen af zou hangen, of ik nog nader in bizon-
derheden zou treden in mijn bespreking van de motie-
Roermond-Venlo, en heigee er mee samenhangt. Aan-
gezien de gang van zaken me thans eenigermate duide-
lijk is, kom ik op de zaak terug, te meer, waar hij
precies zóó is, als ik verwachtte.

Wat allereerst opvalt, is dit, dat behalve „De Stan-
daard” ook nog andere bladen over het geval zwijgen.
In „De Heraut” geen woord er over. In het „Calvinis-
tisch Weekblad” precies evenzoo. In „Credo” niet anders.
Volgens de logica van Ds de Bondt (Den Haag-West)
(ik herinner me een artikel van hem in „Calvinistisch
Weekblad”), zou men nu kunnen zeggen: „tact, satis
laudant”, hetgeen ik maar wat vrij vertalen zal: dit zwij-
gen (ook van de bladen, waarin Ds de Bondt af en toe
spreekt, het zijn juist de drie genoemde...) is wel-
sprekend. Maar, ‘kan nog verkeerden, wie weet? Als
we de dagen van „Den Haag-West” ons herinneren,
is evenwel de „welsprekendheid” van het tot nu toe
zwijgen een welnig ontstellend.

Voorts trok het de aandacht, dat Dr W. A. van Es
in het „Geref. Kbl.” v. d. Geref. Kerk van Leeuwarden,
het volgende opmerkte:

In „De Reformatie” van 4 Febr. 11. is een „motie”
opgenomen van den ring Roermond-Venlo van de

vereniging voor H.O. op Geref. Grondslag, waarin
deze ring „uit hartelijke liefde” tot de V.U. „unaniem”
haar volstrekte afkeuring en diep leedwezen uitspreekt
over een „houding”, en zich voornemt deze zaak bij
het Prov. Comité aanhangig te maken.

Nu gaan we op de materiële bedoeling van deze
„motie”, welke we vrij duister vinden, niet in. Want
dan zouden we daarmee zelf een weg inslaan, welken
wij niet onbedenklijk achten.

We vragen alleen in allen ernst: is dit de weg?
Jaarlijks houdt de genoemde Vereniging haar jaar-
vergadering, waar niet alleen het jaarverslag be-
sproken wordt, en ieder lid der vergadering gelege-
heid heeft wat daarmee samenhangt ter sprake te
brengen, maar de vergadering zelfs het recht van
enquête heeft (art. 11 Huish. Regl.).

De ring-organisatie, en alles wat daarmee samen-
hangt, heeft betrekking op de propaganda in de
correspondentschappen, „opdat van allen, die daarvoor
in aanmerking komen, een jaarlijkse bijdrage voor
de Vereniging wordt verkregen” (Instr. v. d. Ringen,
art. 2, Instr. Corr. art. 2). Er is geregeld contact met
de ringen onderling door de Prov. Comité's en door
deze met de Directeuren der Vereniging door half-
jaarlijkse vergaderingen.

Nu zullen we hier niet te scherp onderscheiden.
Wanneer een ring over andere dingen dan de pro-
paganda en in verband daarmee iets op het hart
heeft, is er door middel van de vergaderingen der
Prov. Comité's met de directeuren overvloedig ge-
legenheid deze in de organisatie onder de aandacht
der directeuren te brengen. Deze ring zegt dan ook
dit te willen doen. Hoewel streng genomen onze jaar-
vergaderingen de plaats zijn, waar deze dingen thans
behooren, en het toch wel opmerkelijk is, dat op de
laatste jaarvergadering over de geheele kwestie ook
zelfs geen kikk gegeven is.

Doch wat doet nu deze ring?

Hij bepaalt zich niet tot dezen normalen organisa-
torischen weg, maar begint de „zaak” maar alvast
aanstonds aan de publieke klok te hangen, en zendt
„zijn motie” aan „De Reformatie” toe. En dit in een
tijd, waarin men snakt naar middelen om dat publiek
geschrijf over dingen, die in besloten vergaderingen
thuis behooren, eens te doen ophouden.

We twijfelen natuurlijk niet aan de „hartelijke
liefde” tot de V.U. van dezen ring. Doch een beetje
meer bedachtzaamheid in de uiting van die liefde,
schijnt ons toch niet ongewenscht.

We zouden het dan ook om velerlei reden betreuren,
wanneer deze weg ook elders werd gevolgd.

Of alleen „De Reformatie” deze mededeeling van
den „eerst-ondergeteekende Ds J. Groen (niet de
secretaris)” heeft ontvangen, of dat andere bladen
zoo tactisch zijn geweest, daaraan tot hiertoe geen
aandacht te geven, weten we niet. In de bladen, welke
wij onder het oog kregen, merkten we, behalve in
„De Reformatie”, het bericht niet op. We kunnen
eventueel dien tact niet anders dan prijzen, ook met
het oog op het publieke decorum van onze kerken
en instellingen.

Tot zoover het stuk van Dr van Es.

Over wat hij voor „tact” en „decorum” houdt, zullen
we, wijl het nergens toe dient, maar niet van gedachten
met hem wisselen. Ik geloof, dat de publieke zaak
(publiek gemaakt ook van de zijde van Directeuren
der V.U.) het best in het openbaar kan behandeld wor-
den, en trek maar weer een parallel met de dagen
van Den Haag-West, toen elke minutieuze kerkeraad,
die het noodig vond zijn stem daarover te laten hooren,
zeker kon zijn van de attentie der groote pers.

Overigens houdt het m.i. geen steek, van dezen ring
Roermond-Venlo te verlangen, dat hij, als hij een
uiting wil doen, als welke vroeger wel met graagte
„een conscientiekreet” genoemd werd, daarmee wacht
tot de jaarvergadering. Niet alleen is het wenschelijk,
dat belangrijke stukken tevoren overwogen kunnen
worden, maar ook heeft de zaak haast. De brochure-
Prof. Hepp inzake de algemeene genade is verschenen
eind October, of begin November; ons nummer van
5 Nov. j.l. begint althans de bespreking er van. Thans
is het Februari. Volgens officiële aankondiging van
den uitgever (zie achterzijde der brochure), zouden er
nog twee brochures volgen; over het kerkbegrip en
wat daarmee samenhangt, en over het „objectivisme”.
Prof. Hepp deelde in zijn „woord vooraf”, gedateerd
September 1937, mede, dat „naar de vooruitzichten op
dit oogenblik, zoo de Heere wil, de andere spoediger
volgen zullen”. Het is thans de tweede helft van Fe-
bruari. In de maand Mei (1937) deden Directeuren der
V.U. de officiële mededeeling, waarvan de motie gewag
maakt. Er zijn dus ongeveer tien maanden
verloopen na deze publicatie. Een nieuwe brochure is
sinds verschenen; volgens Prof. Hepps voorwoord kan
het vervolg elk oogenblik verwacht worden. Kan men
nu aan de ondertekenaars der motie verwijten, dat zij
te haastig zijn? Ik geloof het niet. Zij hebben tot het
laatste toe gewacht; en zij hebben goede nota ge-
nomen van de publieke feiten. Daartoe rekent
ieder meelevend mensch, dat — in kwaliteit van pers-
redacteur, maar toch niet in staat, uit hun officiële
academische huid te kruipen — zoowel twee leden van
den academischen senaat der V.U. (de Professoren
Kuyper en Hepp) als één lid van het curatorium der
V.U. (Dr W. A. van Es, tevens curator van Kampen),
in het openbaar Prof. Hepps voortgaan met de brochure-
reeks hebben toegejuicht, ook ná de in Mei '37 geschiedte
publicatie van Directeuren. Deze heeren hebben blijk-
baar dié reactie op de publicatie van Directeuren en
op de interne vergadering, die aan de V.U. blijkt te zijn
gehouden in de maand Mei, wel „tactvol” geacht. Om
nog eens de woorden van curator Dr van Es te gebrui-
ken: zij allen (ook Dr van Es), hebben de publicatie
der jongste brochure willen „prijzen”, ook met het oog
op het publieke decorum van onze kerken en instellin-
gen”. Ik persoonlijk denk daar heel anders over; maar

dat doet de
„tact” en „p-
de motie R.
niet aan de
degenen, die
vragen ons
de noodige
van twee
over Prof. I.
rum” van s-
chures, ook

Men zal,

te zien, goet
zich nog een
deze week v.
ik die voor

Prof. He
genade. (X)

Overige

We zouden
bewijs”. Na
aan de beurs
in het gewe-
het: God re-
opgaan over
nu, zoo vras
en zonnesc
nen waarna
uit gratie sc
plichting me
zijn toch on
uit 1 we
„In de Schi

Over zoov
men niet las
slechts zinv
ik de onno
de wereld
zou hebben
„Hoe Prof. I
al het nood
mij voorbij
gratie, die
Omdat God
de geschied
loos laat, c
regenen en
mij op bl. 5
werk mat
schijn ook
opdracht; u
losmaken v
16:4). De v
en zonnesc
te stellen,
zelf aller
op, dat hel
dan: „niet

Wat zijn
toch er teg
Hoe Prof.

Gaval 1
een paragn
tisch geve
Beweerd w
verklaar”
(gemeene ol
(90). De re
ven. Op dit
van stelling
redacteur v

Bewijs?
Wel, Prof

„Gemeene
aan een we
van de „g
de hooglee
bl. 306. Ma
tificatie, wa
De aangeh
die handel
van den

gaat dus
vraag, of m
en doeltrel
geschenk. I
het gaat ov
werp), terv
bemerkt, d
„praedict
met dit j
(-resten) k

mensch eer
over zwijne
„zoogdieren
woord han
gende men
teeren; dit
herleidt de
mensen?

heb ik geze
PUNT DEI
ik dit UIT
doch in de
MOET gew
gemeene g
men de c
Want op t
een paar :

ndslag, waarin V.U. „unaniem“ tezen uitsprekt t deze zaak bij l.

eling van deze, niet in. Want inslaan, welken is dit de weg?

ging haar jaar-jaarverslag be-dering gelegen-ter sprake te het recht van

arnede samen-paganda in de n, die daarvoor e bijdrage voor r. v. d. Ringen, lld contact met mité's en door ging door half-

onderscheiden. n dan de pro-pts op het hart gaderingen der overvloedig ge-er de aandacht t zegt dan ook men onze jaar-ke is, dat op de le kwestie ook

palen organisa-“ maar alvast ingen, en zendt En dit in een om dat publiek vergaderingen

de „hartelijke toch een beetje van die liefde,

eden betreuren, gevolgd. ededeeling van roen (niet de andere bladen t hiertoe geen e bladen, welke we, behalve in p. We kunnen rijzen, ook met in onze kerken

houdt, zullen van gedachten publieke zaak an Directeuren behandeld wor-met de dagen euze kerkeraad, te laten hooren, ote pers.

van dezen ring dj, als hij een el met grangte daarmee wacht et wenschelijk, wogen kunnen t. De brochure- is verschenen s nummer van t er van. Thans akondiging van ure), zouden er kerkbegrip en „objectivisme“

raf“, gedateerd oruitzichten op ndere spoediger e helft van Fe-Directeuren der de motie gewag aanden ver-we brochure is voorwoord kan rden. Kan men erwijten, dat zij hebben tot het ede nota ge-Daartoe rekent aliteit van pers-t hun officiële twee leden van (de Professoren curatorium der van Kampen),

iet de brochure- mei 37 geschiede n hebben blijk-Directeuren en V.U. blijkt te zijn vol“ geacht. Om an Es te gebrui-n de publicatie ook met het oog ken en instellin-ders over; maar

dat doet dezen keer niet ter zake. Moet nu Dr. van Es „taet“ en „publiek decorum“ in het geweer roepen tegen de motie Roermond-Venlo? „We twijfelen natuurlijk niet aan de „hartelijke liefde“ van Dr. van Es tot al degenen, die door Prof. Hepp zijn aangevallen, maar vragen ons toch af, of deze zich op de rechte wijze, met de noodige voorzichtigheid geuit heeft, toen hij, curator van twee „instellingen“, zich zoo verheugd betoonde over Prof. Hepps voortgang met de alle „taet en decorum“ van synode, commissie en V.U. schenkende brochures, ook na Mei 1937.

Men zal, teneinde de ontwikkeling der dingen recht te zien, goed doen, enkele bijzonderheden van den strijd zich nog eens voor oogen te plaatsen. Omdat we evenwel deze week veel copie van medewerkers hebben, bewaar ik die voor een volgend nummer. K. S.

Prof. Hepps misverstandten inzake de algemeene genade. (XIII.)

Overige bezwaren. (III.)

We zouden nog iets zeggen over Prof. Hepps „Schriftbewijis“. Na de aangehaalde plaats uit Jesaja komt nu aan de beurt Mattheus 5: 45. Tweemaal wordt die plaats in het geweer geroepen, bl. 90, en 76. Beide malen heet het: God regent over boozen en goeden, laat Zijn zon opgaan over rechtvaardigen en onrechtvaardigen; welnu, zoo vraag ik, Prof. Hepp, welnu: „zijn nu regen en zonneschijn gave en taak tegelijk? Wie zou dat kunnen waarmaken? Neen, zij zijn een GAVE, die God uit gratie schenkt. Van zelf brengt die gave een verplichting mee“ (76). En wederom: „zonneschijn en regen zijn toch onverdiende GAVE en geen BEVEL afkomstig uit het werkverbond?“ Waarna geconcludeerd wordt: „In de Schrift is alzoo dit gevoelen niet verankerd“.

Over zooveel theologische gemakkelijheid behoeft men niet lang te praten. Vooreerst is dit geargumenteer slechts zinvol, als men zich de meening opdringt, dat ik de onnoozelheid had, te beweren, dat alles, wat in de wereld is, „bevel“ is, en dat ik „gemeene gratie“ zou hebben „herleid“ tot bevel. Maar in het artikelje „Hoe Prof. Hepp citeert“ heb ik in dit nummer daarvan al het noodige gezegd. Overigens gaat het heele geval mij voorbij. Regen en zonneschijn zijn geen gaven van gratie, die pas daarna verplichtingen meebrengen. Omdat God een verplichting voor ons heeft, omdat hij de geschiedenis niet heeft afgebroken, en ons niet werkeloos laat, ook de goddeloosheid niet, daarom laat Hij regenen en doet Hij de zon schijnen. De kwestie is door mij op bl. 287, „Hemel“, en elders, zoo gesteld, dat het werkmateriaal (en daar behoort regen en zonneschijn ook toe), niet los te maken zijn van de werkopdracht; men mag ze niet „op zichzelf“ bezien, niet losmaken van „den beginne“ en van Gods doel (Spr. 16: 4). De vraag, of niet voor den ontvanger van regen en zonneschijn deze gaven onverdiend zijn, behoeft ik niet te stellen, want dat zal niemand hebben ontkend, ik zelf allermint. Maar Prof. Greijdanus merkte reeds op, dat het begrip „genade“ nog wel iets meer inhoudt, dan: „niet verdiend“.

Wat zijn de dingen soms simpel; en hoe kan men toch er legen op tornen in een schijngeweld. K. S.

Hoe Prof. Dr. V. Hepp citeert. (VI.)

Geval 12. Op bl. 75 laat Prof. Hepp als titel boven een paragraaf drukken: „Gemeene gratie voor dit critisch gevoelen (lees: K. S.) geen gratie, maar gebod“. Beweerd wordt, dat ik de „gemeene gratie tot bevel verklaar“ (75). Elders, dat ik „de gemeene gratie tot gemeene obligatie, verplichting, bevel, gebod, herleid“ (90). De redeneering is duidelijk: ik zou ze identificeren. Op dit stramen borduren dan hier een opsteller van stellingen voor een promotie aan de V.U., ginds een redacteur van een Westlandsch orgaan.

Bewijs?

Wel, Prof. Hepp citeert op bl. 75 een zin van mij, aldus: „Gemeene gratie? Het is wel; waarom zouden wij aan een woord hangen? Maar juist is het te spreken van de „gemeene“ obligatie“. — Deze woorden heeft de hoogleeraar ontleend aan mijn: „Wat is de Hemel?“, bl. 306. Maar daar staat natuurlijk niets van die identificatie, waarop Prof. Hepp dan maar verder redeneert. De aangehaalde woorden zijn het slot van een passage, die handelt (in punt m) over „het historisch procedé van den verrichten cultuurarbeid“ (303). Het gaat dus over de cultuurkwestie, en over de vraag, of men wat de cultuur gebouwd heeft, voldoende en doeltreffend kan kwalificeeren als gemeene-gratie-geschenk. Prof. Hepp wekt den valschen indruk, alsof het gaat over de gemeene-gratie als „subject“ (onderwerp), terwijl een normaal lezer, die voorzichtig leest, bemerkt, dat de gemeene-gratie hier als kwalificeerend „praedicaat“ voorkomt, en dat gevraagd wordt, of met dit praedicaat het subject der cultuurwerken (-resten) kan worden geteekend. Er zijn er, die den mensch een zoogdier noemen. Als ik nu, sprekende niet over zwijnen, etc., maar over den mensch, de vraag stel: „zoogdieren?; het is wel, waarom zouden wij aan een woord hangen; maar juist is het te spreken van zoogende menschen“, moet dan een hooggeleerde constateeren: dit gevoelen „verklaart“ de dieren tot menschen, herleidt de dieren tot menschen, identificeert dieren en menschen? In wat voor wereld leven we toch? Duidelijk heb ik gezegd, dat het me te doen is om het UITGANGSPUNT DER REDENEERING (over de cultuur) en dat ik dit UITGANGSPUNT wil zoeken niet in de gratie, doch in de ambts-gedachte („Hemel“, 284). Prof. Hepp MOET geweten hebben, dat ik hier niet handel over de gemeene gratie „op zichzelf“, doch over de vraag, of men de cultuur onder dit „gezichtspunt“ kan bezien. Want op dezelfde bl. 75 haalt hij, vlak daarna, weer een paar zinnestjes van mij aan, ditmaal geknipt uit

„Hemel“, 288. Maar hij zette de schaar precies daár waar het misverstand ware te verhelpen geweest. Hij laat n.l. weg de onmiddellijk volgende woorden, over de „cultuurvraag“. Ik merk daar op: de cultuurvraag is niet maar een kwestie van mogen, maar ook van moeten. En Prof. Hepp decreeteert dan maar: Schilder beweert: de gemeene gratie is niet maar een kwestie van mogen, maar van moeten (niet zoozeer, maar ook). Waar moet het met zulk citeeren heen? De hoogleeraar constateert, dat het gratie-begrip bij mij „op non-activiteit gesteld“ is. Wel ja; en dan spreek ik nota bene in hetzelfde verband van „vergunningen“ en „orders“ (287), van „geboden“ en „beloften“ (287). Al deze dingen heeft Prof. Hepp gelezen. Ik wensch niemand de eer, door Prof. Hepp geciteerd te worden; het geeft maar rampen. Hij schrijft (75a): „Elders heet het (bij K. S.), dat de term „gratie“ te begrensd, te eenzijdig is“. Natuurlijk denkt nu ieder, dat ik den term te begrensd vind, ter aanduiding van de „algemeene genade“, die een gemeen „moeten“ zou zijn. Maar Prof. Hepp verzwijgt weer, waar het op aankomt. Hij citeert „Hemel“, 288; daar zeg ik: „En dus is het woord „gratie“, zelfs nog afgedacht van de misverstandten, IN DIT VERBAND VOOR HET PROBLEEM te begrensd, te eenzijdig“. De in hoofdletter gedrukte woorden wijzen uit, dat het niet te doen is om een op non-activiteit zetten van het gratie-begrip (zie boven), doch op theologische beoordeeling van de betekenis van het „cultuur-drijven“ (zie het vervolg); gelijk ik op bl. 287 heel de passage, waaruit Prof. Hepp citeert, inleid met de opmerking, dat men het cultuur-probleem niet mag VERENGEN tot een vraag van gemeene gratie.

Ik sta hier verbaasd. Op dezelfde pagina (287) heb ik het over het samengaan van gemeene gratie en gemeenen vloek. Zouden promovendi der V.U. nu maar geen stellingen gaan produceeren over het gevaar van identificatie van vloek en bevel? Arme Westlanders ook, die over ondergeteekendes meeningen worden ingelicht via een blad, dat van deze karikatuurbeelden van Prof. Hepp nog weer eens een slechte foto reproduceert, en dan met „vragen“ komt...

K. S.

De omgekeerde wereld — inderdaad!

Zooals de lezers zich nog wel zullen herinneren, werden in een der vorige nummers van ons blad enkele gedachten afgedrukt betreffende den moeilijken, gevaarlijken arbeid der toch zoo noodzakelijke polemiek.

De oorzaak van het opstellen en publiceeren van die „gedachten“ was gelegen in het moeilijk te loochenen feit, dat in de beoordeeling der polemiek een zeer ernstige vervuiling dwingende is te bespeuren. Dikwijls wordt polemiek, die nog al krasse en scherpe woorden gebruikt, kortweg onbroederlijk genoemd; al de andere polemiek scheen in het oog van menigen met het merk der zuivere broederlijkheid gesierd te zijn.

Het eenig criterium, waaraan men dus de polemiek wilde toetsen, scheen dikwijls alleen de woordkeuze. Een andere maatstaf werd door velen niet gebruikt.

Daar dit hopeloos oppervlakkig en daardoor gevaarlijk is voor de onderlinge verhoudingen en de overwinning van waarheid en waarachtigheid daarin, behoeft geen betoog.

Polemiek zal aan nog heel wat zwaardere voorwaarden en strenger eischen dan alleen aan die van net woordgebruik moeten voldoen om werkelijk broederlijk te mogen heeten.

Mijn studie bracht me met heel veel polemiek in aanraking. Vooral met die polemiek, die zich om Groen van Prinsterer en Kuyper concentreerde. Ook in den strijd van hun dagen was dezelfde oppervlakkigheid te bespeuren.

Het wordt nu algemeen erkend, dat Groen van Prinsterer een man was van buitengewone eerlijkheid. Een man, die nooit tegenvalt, ook niet als men in aanraking komt met zijn meest intieme leven en verborgen gedachten. Hij was een edelman in den diepten en verhevensten zin van het woord.

Maar Groen was in zijn polemiek raak en vlijmscherp. Hij vindt er geen doekjes om. En daarom wordt hij gehaat en gescholden. Vooral door de broeders. Hij is te fel, te partijzuchtig. De vriendelijke Beets noemde Groens schrijven „tergend, tartend, verbitterd en ver-bitterend“. Men probeerde Groen dood te zwijgen. Men noemde hem een „raddraaier“. Hij gebruikte „sofismen“. Zijn dagblad „De Nederlander“ was het „schandelijkste oppositieblad“. Hij maakte zich schuldig aan „verre-gaande illoyaliteit“, ja aan „kwade trouw“ en „onzede-lijkheid“. Zijn politiek was „factiezuchtig, huichelachtig, machiavellistisch, verachtelijk. Ook al houdt men rekening met het oudere tijdsbeeld, dan nog is het requisitoir vernietigend.

Hoe men over Kuyper oordeelde is nog pas weer alom bekend geworden. Groen schrijft al aan hem, dat zelfs vrienden zich aan zijn felheid ergerden.

Zoo kwam ik er toe de kwestie van de beoordeeling der polemiek en de normen voor de polemiek wat nauwkeuriger te bezien. Met name de vormen en mogelijkheden van „onbroederlijke polemiek“. En die schreef ik neer als een spiegel voor allemaal... ook voor mezelf. Ik richtte mij zeer nadrukkelijk tot ALLE polemisten. Geen enkele uitgezonderd.

Nooit ben ik over eenig geschrijf zoo verbaasd geweest als over de reactie van Prof. Hepp op mijn stukje. Ik geef het in extenso door:

Een stukje omgekeerde wereld.

Uit een veelheid van stellingen deze proeve:

Onbroederlijke polemiek is alle polemiek, die niet geboren wordt uit den hartstocht der liefde voor Gods Waarheid en Gods Kerk.

Het peil der gemeente.

Velen maken zich tegenwoordig ernstig bezorgd over het peil der gemeente. Als zij de deur van de schaaapskoof binnenkomen en een blik op de kudde werpen, dan schudden zij meewarig het hoofd. Wat is het hier vól! zuchten zij. Die is een historisch geloovige, die is een dooie en deze een hypocriet! Zij moesten uit de kudde verwijderd worden, want zij bederven het ras! Dan zetten zij zich neder mel de bede: Heere, ik dien U nu zoo-veel jaren en heb nooit Uw gebod overtreden, zegen mij nu, Heere!

Heel anders beschouwt de gezegende Heiland Zijn Gemeente. Herinner u slechts hoe, naar uitwijzen van het heilig Evangelie, de Herder Zijn kudde ziet. Wat mensch onder u, hebbende honderd schapen en één van die verliezende... Nu, zeggen wij, dat is toch heel natuurlijk, dat je op de honderd er één verliest. Of eigenlijk, natuurlijk zou het zijn als je er minstens tien op de honderd verloor! Een verlies van één procent, dat strijdt met alle bevinding, met alle werkelijkheid.

Wat mensch onder u, hebbende honderd schapen en één van die verliezende, wrijft niet in zijn handen en zegt: wat ben ik gelukkig met mijn schapen? Allemaal makke beesten! Erg gehoorzaam. Maar ééntje ben ik er kwijt geraakt, een zwart schaap, maar daar is niet veel aan verloren! Maar de Herder uit den Bijbel reageert anders, héel anders! Hij verlaat de negen en negentig en gaat naar het verlorene totdat Hij het vindt. Want het is niet de kudde van het zoekende schaap, maar van den Goeden Herder! De negen en negentig begrijpen dat niet en zijn ook billijk ontstoken tegen den Herder. In hun schapen-hersens kan het maar heel langzaam doordringen, dat hun eigen veiligheid niet ligt in hun schapengeloof, maar in de onwankelbare trouw van den Herder. De Goede Herder stelt Zijn leven voor de schapen. Hij stelt: God zij eeuwig lof en dank! — ook Zijn volmaakte geloofsgehoorzaamheid voor het egoïstisch en eigengerechtig geloof der makke schapen, zooals Hij het stelt voor het ongeloof en de ongerechtigheid van het dwalende schaap.

Iederen Zondag opnieuw verschijnt de Goede Herder in het midden van Zijn kudde. Vol verwachting kijken de schapen, die meenen dat zij recht op Hem hebben, want zij zijn niet wegge-loopen, maar braaf, vól verwachting kijken zij naar Hem op. Dit is immers de dag van het makke schaap en van den oudsten zoon, nu zal deze zijn bokje krijgen om met zijn vrienden vroolijk te zijn!

Maar de Heere kijkt die volle kerken rond.

Hij telt... Hij mist...

Hij vraagt: Waar is die jongen, die gedoopt werd in Mijn Naam? — Och, Heere, dat is zoo'n verbondsbreker, die hangt altijd maar over het biljart!

Weer ziet de Herder rond, Hij telt, Hij mist. Waar is het meisje, met wie de Vader een Verbond der Genade heeft opgericht? — Och, Heere, dat is een flirt, die wandelt liever dan naar de kerk te gaan!

Dan verlaat de Herder, naar uitwijzen van het Heilig Evangelie, de negen en negentig in de kerk en gaat naar het verlorene, totdat Hij het vindt...

Ach, wij met ons schapengeloof, dat zoo weinig een geloof in den Herder is!

Men spreekt soms van een mooien Doop, daar- onder verstaande een Doop-met-een-versje.

Ik voor mij zou dan liever voor een andere aanvulling van het Doopsformulier willen pleiten. Ik zou op de vragen aan de Doopouder(s) willen laten volgen Vragen aan de gemeente:

Gemeente, gelooft gij Gods Verbondsbelofte en belooft gij dit kind des Heeren, dit schaap der kudde, aan te nemen en naar de voorzeide leer het naar uw vermogen te bewaren en te doen en te helpen bewaren?

Belooft gij, als het soms uit zwakheid in zonde valt, aan Gods genade niet te vertwijfelen, maar het te zoeken, totdat gij het vindt?

O, ik denk, als wij dus geloovig werden, dat wij verbaasd zouden staan over het peil der gemeente.

N. B.

Onbroederlijke polemiek is niet vóór alles een zaak van „toon“; nog minder van „uitwendigen toon“; maar is uiting van een bittere, onvrome gesteldheid des harten.

Onbroederlijke polemiek is alle polemiek die op fluweel-zachten toon en in geciviliseerde taal en gesoigneerden stijl onvoldoend gemotiveerde scheldwoorden den tegenstander naar het hoofd werpt. Vooral scheldwoorden als „ketter“ en „belijdenis-afwijker“. Want naar het woord van Prof. Greijdanus is afwijking in de belijdenis een veel ernstiger kwestie dan de kwestie van „hoffelijkheidstoon“. Afwijking in de belijdenis is „een zaak die bij ons Geref. volk meer wantrouwen wekt dan drankmisbruik of dieverij e.d.g.“ („Heraut“ nr 1873, 14-12-13.)

Indian deze stellingen zin hebben, dan moeten ze op iets concreets slaan en wordt daarin een oordeel geveld over de gestedheid des harten van hen, die zich bejveren zich aan alle bitterheid te spenen, die niet alleen naar het gebod des Heeren hun tong, maar ook hun pen in toom willen houden. In bescherming worden genomen zij, die zich laten gaan, die, zooals het later heet „een forsche, ronde, felle polemiek” voeren, „die innerlijk waarachtig is”. Is het niet in-treurig, dat men zich zoo vermeet zich in de plaats te stellen van Hem, Die de harten kent en de nieren proeft?

Denkt men er wel om, dat Hij een jaloeersch God is? Wordt hier niet vergeten, dat inzonderheid den polemist de bede past: „Heere, zet een wacht voor mijn mond, behoed de deur mijner lippen?” (Psalm 141:3.)

Deze stellingen werden geponereerd door Ds C. Veenhof van Haarlem.

Zij werden geplaatst in het weekblad, dat nog kort geleden in dagbladen adverteerde, dat eerstdaags daarin artikelen zouden verschijnen over de ongereformeerde beschouwingen van Prof. X.

Waarlijk, daar is een boek der gedachtenis voor Gods troon.

Werkelijk hiervan begrijp ik niets.

Voor ieder onbevooroordeeld lezer is het overduidelijk, dat ik niet sprak over polemisten, maar over polemiek.

Ik gaf geen oordeel over de harten van de menschen-der-polemiek. Ik heb daar niet aan gedacht! Ik gaf alleen richtlijnen voor de polemiek der menschen.

Wat ik deed was niets anders dan een poging om het gebod der broederliefde te concretiseeren voor het persedebat!

Niets anders dan het uitwerken van een synodebesluit, dat om bescheidenheid, teederheid, voorzichtigheid in het persedebat vroeg.

Niet anders vooral dan het toepassen van de op dezelfde Synode door Prof. Greijdanus naar voren gebrachte gedachte, dat polemiek ook waarachtig en zuiver moet zijn.

Niet anders dan het uiteenzetten van wat door ieder onbevooroordeeld mensch als de elsch Gods voor alle polemiek gelden moet.

Neen waarlijk niet, ik oordeelde niet over harten. Oordeelt een predikant, die zeer concreet en scherp Gods eischen b.v. voor het huwelijk uiteenzet, soms over de harten zijner hoorders?

De reactie van Prof. Hepp lijkt veel op het doen van dien man, die onder de preek van een predikant de kerk uitliep, hem na den dienst opwachste en hem toebeet: „Jij had mij op het oog in je preek”. En ach de domine had alleen maar het Woord Gods verklaard!

Met afschuw werp ik de woorden van Prof. Hepp van mij. Ik gaf geen serie steken onder water! Ik haat dat met een volkomen haat. Wat ik schreef was een conscientiekreet, meer niet, minder niet, anders niet.

Ik heb recht te vragen om mijn stuk te lezen, zoo als het er staat: Een oproep (geen veroordeeling) aan ALLE polemisten. Een oproep tot zelf-onderzoek en dat is geen listig gecamoufleerd vonnis!

Zoo schrijvend maakt Prof. Hepp zich schuldig aan datzelfde kwaad, dat hij in mij veronderstelt en dat onder aanroeping van 's Heeren naam!

Dit is polemiek van het allerslechte soort. Het is het altijd onzuivere speculeren over iemands bedoelingen. Het is het veronderstellen van gisepige, achterbakse bedoelingen, die lijnrecht in strijd zijn met wat letterlijk geschreven staat.

Wat Prof. Hepp schrijft over het signaleeren van bepaalde opvattingen van hem als ongereformeerd heeft hier niets mee te maken. 't Gaat alleen over wat ik schreef. Bovendien het aanduiden, gedocumenteerd, van bepaalde beschouwingen als niet gereformeerd, is niet onbroederlijk. Vergissing is mogelijk, maar onbroederlijk is dat niet.

Tenslotte: dit alles staat te lezen in het blad, dat niet aan polemiek doet! Het blad, dat als leuze voert: Credo, hetwelk is, overgezet zijnde: IK GELOOF.

Ja: ik geloof de gemeenschap der heiligen.

H.

C. V.

Naschrift van de Redactie. Aan bovenstaand artikel heb ik slechts dit toe te voegen:

a. Wat het slot aangaat: „Credo” heeft zich eenigszins anders uitgedrukt, wat dat niet-polemiseren betreft. Overigens heeft Ds Veenhof zakelijk gelijk, als hij ook van dit blad constateert, dat het niet doet, wat het zegt. Het polemiseert toch over de kwesties, die „buiten” het blad zouden blijven, nog pas inzake de „onverstandelijke genade”. Maar dan op die manier, die ik verwerpelijk vind: geen namen, geen behoorlijke citaten, geen argumenten, alleen maar 'n nietszeggende bewering van 'n paar regels en dan de verzuchting, dat onze gereformeerde naam er mee gemoeid is, benevens de verzekering, dat er „misverstand” is, aan den anderen kant natuurlijk. En dat van iemand, die op zoo veel bezwaren reeds jaren en jaren lang elk antwoord schuldig gebleven is.

b. Er is inderdaad een gedenkboek voor Gods aangezicht. Elke week, waarin copie van Prof. Hepp gedrukt wordt, zonder dat er in staat: broeders en zusters in onzen Heere, ik heb me vergist, Vollenhoven—Janse loochenen niet uitdrukkelijk de onsterfelijkheid der ziel. Schilder doet niet het begrip van den mensch als onder-arbeider „in den ban”, enz. enz. enz., denke Prof. Hepp aan dat gedenkboek.

c. Er is inderdaad geadverteerd (in antwoord op andere advertenties), maar niet over de ongereformeerde beschouwingen (meervoud) van Prof. Hepp. Er is gesproken over zijn ongereformeerde verbondsbeschouwing. Als ik concreet spreek, moet men het niet on-concreet maken. Die bewering houd ik vol, op grond van Prof. Hepps eigen woorden, die ik niet te zijnen gunste corrigeer, gelijk Dr v. Es deed. Overigens was dit een antwoord op een aanval, en de argumenten gaf ik er bij, en — komt er contra-argumentatie, dan zal ik er op antwoorden, met den naam er bij. Voorts was mijn qualificatie conclusie uit controleerbare argumenten. Prof. Hepps veel ernstiger vonnissen zijn in „diagnose” vooropgesteld, en de argumenten bleken ondeugdelijk, de bewijsovervoering ontbreekt nog grootendeels, en op één der patienten werd de diagnose reeds ontoepasselijk verklaard door den dokter zelf.

d. Ik hulver, als ik denk aan wat er voor den dag zou komen, als men het eerste zinnetje van Prof. Hepps onderschrift zou toepassen op al wat hij nu reeds zoo veel jaren achtereen anderen ten laste lei („nijden in het hart der reformatie”, „zich laten gaan”, enz. enz. enz.).

K. S.

werk van dezen keizer.¹⁾ Het eenige, dat we met het oog op het onderwerp, in den titel genoemd, wel moeten zeggen, is dit: Augustus stond voor de geweldige taak, zijn rijk van onmetelijke uitgestrektheid een hechte bestuursorganisatie te geven. En de groote moeilijkheid was daarbij vooral, om de talloze, totaal verschillende stammen en volkeren samen te smelten tot één groot wereldrijk. Maar Augustus weet in korten tijd veel te bereiken. En in het jaar 27 v. Chr. ontvangt hij uit dankbaarheid den titel Augustus, en verkrijgt hij praktisch de alleenheerschappij. Zoo wordt dat jaar 27 het geboortjaar van het Romeinse keizerrijk.²⁾ Maar tegelijk ook het begin van nog iets anders. Het jaar 27 is ook geworden het geboortjaar van keizervergoding en keizercultus.³⁾

Want in dien titel Augustus drukte men reeds uit, dat men in hem zag een bovenaardsch wezen. Een Uebermensch. Tengevolge van allerlei geestelijke stroomingen in een tijd van groote verwarring was het volk tot den keizercultus volkomen bereid. Augustus mag zich nog tot op zekere hoogte daartegen hebben verzet, dit verzet gold slechts enkele deelen van het rijk. En ook daar was het geen principieele afkeer. Zijn motieven waren alleen, dat hij wilde aansluiten bij de oud-Romeinse traditie, en niet een te groote sprong ineens wilde maken. Want ook in die deelen van het rijk wist hij toch een overgangsvorm tot den absoluten keizercultus te scheppen.

Spoedig neemt dan ook de vereering van den keizer groote afmetingen aan. Uit stukken van dien tijd is gebleken, dat men van den keizer alles beleed, wat de kerk uitsprekt van Jezus Christus. De keizer ook draagt de titels: God, God uit God, Heere, Heere en God, Koning, Heiland, Hooge-

1) Zie daarvoor: H. Wagenvoort, Augustus; Schlimmer en De Boer, Woordenboek der Gr. en Rom. oudheid, sv Augustus, full, nr 14; A. J. de Weerd, art. in „De Reformatie”, 17e jrg., p. 423 v.

2) Schlimmer en De Boer, a.w. Je dr., 345.

3) Schlimmer en De Boer, 112; Wagenvoort, 18, 68 v.v.

Een „zwarte lijst” voor Jeugdcentrales. (L)

„De Heraut” van 13 Febr. j.l. lanceert weer eens een voorzichtig verdachtmaking en stukske.

't Gaat over het laten optreden van „bekende sprekers” door onze Jeugdcentrales. De Heraut-redacteur heeft daar natuurlijk niets tegen, „mits men zeker is dat de sprekers, die hierbij optreden, de Gereformeerde beginselen van harte zijn toegedaan”.

Zijn Hooggeleerde kan op dit punt wel gerust zijn. Het zal wel niet zijn voorgekomen, dat een Gereformeerde Jeugdcentrale bijv. Prof. Haitjema als spreker heeft gevraagd. Want alhoewel sommigen „naar het schijnt” Prof. Haitjema als van Gereformeerde beginselen zijnde op een Calvinistencongres hebben laten spreken, hebben anderen blijkbaar zoo hard alarm geroepen, man en paard noemende, dat onze jeugd gewaarschuwd was. Ook verneemt men niet van Jeugdcentrales, die Prof. Pos of Buytendijk lieten optreden, toen zij nog aan de V. U. waren.

Onze jonge menschen hebben, dank zij een Bondsleiding van nu bijna 50 jaar, voor Gereformeerde beginselen een fijnen neus. Daarom is het geen wonder, dat zij met blijdschap kennis nemen van de nieuwe opleving der Calvinistische beginselen in onzen tijd, zoodra zij daarmee in kennis komen.

Maar dat juist verontrust blijkbaar „De Heraut”.

Zij heeft niet het oog op sprekers als Haitjema, Wisse, De Hartog van Amsterdam enz. enz., maar zij heeft het oog op leden der Gereformeerde Kerken in volle rechten; zij heeft het oog op predikanten in onze kerken, die door onze Jeugdcentrales gevraagd werden. Zij heeft het oog op professoren, die... haar niet aangaan. En nu roept „De Heraut” de kerkeraden op... om... die predikanten en professoren te schorsen?

Neen, de kerkeraden krijgen lichter werk. Zij moeten toezicht oefenen op de Jeugdcentrales en trachten te bewerken, dat daar geen sprekers worden gevraagd, die door „De Heraut” verdacht gemaakt zijn.

Er moet maar iets op worden gevonden, dat de Heraut-ge trouwe kerkeraden kerkelijk toezicht gaan oefenen op de keuze van Gereformeerde sprekers. Zij moeten langs dit stiekume pad bewerken, dat de jongelui geen kennis nemen, van wat die Gereformeerde sprekers te zeggen hebben, want het is niet allemaal precies zooals „De Heraut” dat wil.

En nu kon „De Heraut” beginnen met man en paard te noemen. Zij kon uit Schrift en Belijdenis de dwaalleer dezer gevaarlijke lieden voor de kerkeraden uiteenzetten. Want die broeders moeten dan toch weten waar ze op moeten letten en welke Gereformeerde predikanten en professoren zij moeten bannen uit deze kleine Calvinisten-congresjes! En dan moet „De Heraut” de woorden der verdachten niet verdraaien, want dan loopen de kerkeraden er nog in ook, als ze met de jeugd gaan praten.

Zal „De Heraut” nu juiste inlichtingen (dat is: leiding) verstrekken?

Neen, „De Heraut” begint nu zeer voorzichtig zware verdachtmakingen voor den dag te halen.

Lees maar:

„Nu schijnt, (’t schijnt maar, dus als de nood aan den man komt binnen zeven weken, dan komt er een klein artikel, waarin 't woordje „misverstand” weer al den laster goed maakt en de lasteraar is vrij) het schijnt

priester. En men noemt zijn decreten „heilige schriften”; en men spreekt van zijn „evangelie”, en van zijn „parousie”.⁴⁾ Voortaan zal dan ook het jaar beginnen op 23 September, den geboortedag van den god, het begin van het evangelie.⁵⁾ Zoo draagt het keizerschap van stonde aan een sterk anti-christelijk karakter, waarom Johannes dan ook in de Openbaring voor zijn teekening van het „beest” de trekken ontleent aan het keizerschap, gelijk dat in zijn dagen zich ontwikkeld had.

Als men met deze dingen rekening houdt, spreekt het haast vanzelf, dat de vermelding van Augustus en zijn beschrijving wel wat meer inhoudt, dan soms wordt gezegd. Veelal bepaalt men zich tot de opmerking, dat God op deze wijze heeft gezorgd voor de vervulling van Micha 5:1. Men redeneert dan zoo, dat de Christus volgens de profetie moest worden geboren in Bethlehem; en dus moesten Jozef en Maria, toen haar dagen vervuld werden, wel voor een tijd hun domicilie verleggen naar Bethlehem. En men spreekt dan van de leiding Gods, dat Hij daarvoor zorgde door het dogma van Augustus. Natuurlijk valt ook dit punt te noemen. Maar toch is de vermelding van dit decreet te uitvoerig, om daarbij te blijven staan. En reeds het noemen van den titel „Augustus” in dit verband kan ons een fingerwijzing geven in de goede richting. Want, al hooren wij daarin niet meer dan een eigenaam, de oude kerk, voor wie Lucas zijn evangelie schreef, beluisterde hierin aanstonds de anti-christelijke motieven van den keizercultus. En voor wie niet overtuigd mocht zijn, levert Openb. 12 wel het bewijs. Want de groote, roode draak, die voor de vrouw staat, om haar kind dadelijk na de geboorte te verslinden, is toch de door den satan bezield en geleide machi, de anti-christelijke wereldmacht, die de oud-testamentische kerk verdrukt en benauwt. En al hebben we hierbij te denken aan alle machten, die in de geheele periode van het Oude Testament het

dus „althans weer een sla gezeld”) enfi die ons toek niet altoos digd”.

Wij verme die wat me van Gerefor door „De H digd. Dat ka is de jeugd i kenberg ook

Zoo ageer „Ringen”. I „Ringen”.

Er werd ool keraden en geduurd eer tische begin We hadden censuur op

De broede leggen door

Het is du aan den ker

Da Veenhof dertig namv gaat niet ov

—neen, 't g het Sion Ge en verdukk

geest dezer en tegen alb

omdat het i Woord gaat

jes en meer landsche „S

Doch leze „Zelfs me

kers laten o beelden, of

tegen w keraad

Zware ve Bovenbed

fessoren en wat de pr

belijdt” Wat geloc

Dat is ze DRIE FO

vinden alle ondanks v

gingspunt. Nu moet

men uit zij een Geref.

ruchte geht rechtig

heid. Hij n

En als h dagen Prof

geval niet i bedoelt zee

volk Israël sprake va

En zoo Lucas 2, d

indraagt i rijk van d

Zijn gezal groote act

te openba stander vi

type van Nu valt

schrijving schrijving

hele wer doel hebbe

te verkrij de beschri gebleken,

„breviariu waarin al deelen va

natuurlijk hebben h

zoo bevat over aant

en verded wilde Aug

daster, wi had gema

dan ook l onroerend

zeggen, d van het g

alle moge geweest, c

nisatie te Nu zot

deze daad

6) Greijda

7) Zie be

Greijdanus,

Kindh. 98 f

POPULAIR-WETEN: SCHAPPELUKE SCHETSEN

Augustus' registratie: Davids restauratie (BU Luc 2:1,2)

I.4)

De culminatie van Davids zonde in de beschrijving.

Ons Kersfeest ligt weer achter ons. En we moeten nu, met den zegen van dat feest weer verder, het leven in. Dat schijnt wel heel moeilijk. Want velen droomen op het Kersfeest zich een wereld van zachten vrede, en groote stilte. En dan schijnt het leven van vandaag wel in volkomen tegenspraak met wat men op het feest verwachtte. Het lijkt toch wel haast, alsof het feit van Bethlehem zich niet heeft kunnen handhaven in de wereld. Voor deze menschen zal het begin van 1938 de groote tegenstelling zijn van het Kerstfeest. Maar voor wie gelooft, dat ook 1938 is het jaar onzes Heeren, voor hem zal het vaststaan, dat er hier van een tegenstelling geen sprake kan zijn. Wat we nu beleven, zal hij zien, of in ieder geval hebben te zien, als het vervolg op Bethlehem, en als de uitwerking daarvan.

En als we nauwkeurig letten op wat het Kerst-evangelie zelf ons zegt, dan zien we het verband tusschen het heilsfeit van toen en ons leven van vandaag. Dat verband wordt al dadelijk doorzichtig uit de mededeelingen over Augustus en Cyrenius, en hun beschrijving.

Het is toch wel opvallend, dat aan Augustus in het Kerstevangelie zulk een groote plaats wordt ingeruimd. We hooren meer van hem en zijn politiek, dan van de plaats en de omstandigheden van Christus' geboorte. En dat brengt ons als vanzelf tot de vraag: wie was deze Augustus, en wat bedoelde zijn beschrijving? Nu is hier de ruimte niet, om een breede schets te geven van leven en

1) Deze artikelen wachten reeds enkele weken op plaatsing.

(L)

weer eens een ke.
„bekende spre-
eraut-redacteur
men zeker is.
Gereformeerde

vel gerust zijn.
t een Gerefor-
ema als spre-
igen „naar het
meerdere begin-
hebben laten
iard alarm ge-
onze jeugd ge-
let van Jeugd-
lieten optreden.
zij een Bonds-
reformeerd be-
t geen wonder,
van de nieuwe
in onzen tijd.

„De Heraut”.
als Haitjema,
enz., maar zij
erde Kerken in
ikanten in onze
vraagd werden.
häär niet aan-
keraden op...
te schorsen?
kerk. Zij moesten
en trachten te
orden gevraagd.
t zijn.

len, dat de He-
dicht gaan oefe-
rekers. Zij moe-
dat de jongelui
formeerde spre-
et allemaal pre-

t man en paard
denis de dwaal-
keraden uiteen
loch weten waar
teerde predikan-
uit deze kleine
„De Heraut” de
i, want dan loo-
ze met de jeugd

gen (dat is: lei-
voorzichtig
n voor den dag

de nood aan den
mt er een klein
d” weer al den
vrij) het schijnt

ereten „heilige
ijn „evangelie”,
n zal dan ook
, den geboorte-
et evangelie.”
tonde aan een
rom Johannes
teekening van
aan het keizer-
ontwikkeld had.
kenning houdt,
vermelding van
wat meer in-
lal bepaalt men
op deze wijze
van Micha 5:1.
hristus volgens
in Bethlehem,
den haar dagen
l hun domicilie
en spreekt dan
oor zorgde door
ijk valt ook dit
vermelding van
te blijven staan.
l „Augustus” in
ing geven in de
wij daarin niet
kerk, voor wie
luisterde hierin
tieven van den
vertuigd mocht
ewijs. Want de
rouw staat, om
te verslinden, is
geleide machti-
tie de oud-testa-
wt. En al heb-
machten, die in
Testament het

dus „althans naar de berichten die ons toekomen” (al-
weer een slag om den arm, „die ander heeft het maar
gezeid”) enfin „het schijnt, althans naar de berichten,
die ons toekomen”, dat „dit recht van den Kerkeraad
niet altoos door onze Jeugdcentrales wordt geëerbiedigd”.

Wij vermoeden, dat er Jeugdcentrales geweest zijn,
die wat meer wilden hooren van den huidige stand
van Gereformeerde Calvinistische beginselen en die de
door „De Heraut” verdachte sprekers hebben uitgenoo-
digd. Dat kan best zijn, want als er een opleving komt,
is de jeugd er graag bij. Dat was in de dagen van Von-
kenberg ook zoo. Toen was er ook heel wat tegenstand.

Zoo ageerde eens een predikant tegen invoering van
„Ringen”. Dat was maar na-apen van de kerkelijke
„Ringen” meende hij. En dit was nog vrij onschuldig.
Er werd ook met zwaarder geschut geschoten door ker-
keraden en predikanten. 't Heeft op vele plaatsen lang
geduurd eer de jeugdverenigingen met haar Calvinis-
tische beginselen gesteund werd door den kerkeraad.
We hadden toen ook nog A- en B-kerkeraden! Maar
censuur op sprekers was er niet.

De broeders wilden in de kerk geen „richting” op-
leggen door kerkelijke regeering.

Het is dus geen wonder, dat een Jeugdcentrale niet
aan den kerkeraad gaat vragen of zij Prof. Schilder of
Ds Veenhof of Prof. Dijk of Ds Spier of (vul maar
dertig namen in) mag laten spreken. Nog eens, het
gaat niet over mannen als Haitjema en Wisse, en Pos-
neen, 't gaat over mannen van onverdachten ijver voor
het Sion Gods van dezen tijd; mannen, die smaadheid
en verdrukking lijden om hun getuigenis tegen allerlei
geest dezer eeuw, tegen Barth, en C. D. U. en N. S. B.
en tegen alles wat bij ons de grenzen uit gaat wisschen,
omdat het de levende en krachtige belijdenis van het
Woord gaat verwisselen voor persoonlijke partijchap-
jes en meeninkjes en gevoelige indrukjes voor buiten-
landsche „Sprekers” als Weatherhead en Stanley Jones.

Doch lezen we „De Heraut” verder:

„Zelfs moet het voorkomen, dat Jeugdcentrales spre-
kers laten optreden, die propaganda drijven voor denk-
beelden, of zoo men wil beginselen, die lijnrecht ingaan
tegen wat de predikanten en de kerkeraad geloof en be-
lijdt”.

Zware verdachtmaking.
Bovenbedoelde, door ons g e n o e m d e, groep pro-
fessoren en predikanten, zouden lijnrecht ingaan tegen
wat de predikant en de kerkeraad „geloof en be-
lijdt”.

Wat geloof en belijdt die predikant en die kerkeraad?
Dat is zeer helder en uitvoerig geformuleerd in de
DRIE FORMULIEREN VAN EENIGHEID. Daarin
vinden alle kerken en ook de broeders en zusters,
ondanks velerlei verschil van meeningen, hun vereeni-
gingspunt.

Nu moet Prof. H. H. Kuyper eens voor den dag ko-
men uit zijn schuilhoek en zeggen welke spreker voor
een Geref. Jeugdcentrale „naar het schijnt”, „bij ge-
ruchte gehoord” er heeft gesproken, zóó, dat het lijn-
recht inging tegen de drie Formulieren van Eenig-
heid. Hij neme er onze heele Liturgie maar bij.

En als hij dan soms een Jeugd-club vond, die dezer
dagen Prof. Haitjema liet optreden, dan moet hij dat
geval niet noemen, want dat heeft hij niet bedoeld. Hij
bedoelt zeer bepaald zijn Gereformeerde broeders, die

volk Israël verdrukten, toch is hierbij wel bijzonder
sprake van het Romeinsche rijk.⁶⁾

En zoo zegt ons al dadelijk dat eerste vers van
Lucas 2, dat op het oogblik, dat God Zijn Zoon
indraagt in de wereld, er ook beweging is in het
rijk van den antichrist. Op het moment, dat God
Zijn gezalfden Christus openbaart, is er ook de
grootste activiteit van den vorst der duisternis, om te
openbaren den grooten tegenhanger en tegen-
stander van Christus, om te vertoonen het proto-
type van den antichrist.

Nu valt ook vanzelf het juiste licht op de „be-
schrijving”, en op de mededeeling, dat die be-
schrijving moest worden doorgevoerd in „de ge-
heele wereld”. Die beschrijving zal wel mee ten
doel hebben gehad, om een goede belastingregeling
te verkrijgen. Toch zal daarin de betekenis van
de beschrijving wel niet zijn uitgeput. Want het is
gebleken, dat Augustus altijd bij zich droeg zijn
„breviarium”, een eigenhandig geschreven stuk,
waarin alle mogelijke statistische gegevens uit alle
deelen van zijn rijk waren verwerkt. Hij moest
natuurlijk voor een goed bewind een overzicht
hebben hoe de situatie was in alle opzichten. En
zoo bevatte dat breviarium dan ook alle gegevens
over aantal burgers, publieke inkomsten, soldaten
en verdediging, bestuur en belastingen, enz. Ook
wilde Augustus voltooien den aanleg van een ka-
daster, waarmee Julius Caesar reeds een aanvang
had gemaakt. Met het oog daarop moest men zich
dan ook laten beschrijven in de plaats, waar men
onroerende goederen bezat. We kunnen dus veilig
zeggen, dat de beschrijving beoogde de handhaving
van het gezag, de eenheid en bloei van het rijk in
alle mogelijke opzichten. Het is de grootste poging
geweest, om het onmetelijke rijk een hechte orga-
nisatie te geven.⁷⁾

Nu zou men op zichzelf geneigd kunnen zijn,
deze daad toe te juichen. Zoo'n geweldig rijk had

6) Greijdanus, Openb. (K. V.), 191 v.
7) Zie behalve de comm.: Pickel, Messias König Jezus, 27;
Greijdanus, Bijb. Hdb. II, 190 v.; Bornhäuser, Geb. u.
Kindh. 98 f.; Dalman, Orte u. Wege, 3. Aufl. 35.

hij onlangs aanklaagde en die hem publiek en in par-
ticuliere correspondentie verzochten zijn pertinente on-
waarheden te herroepen, waarop hij eenige maanden
later van „misverstand” schreef.

Prof. Kuyper noeme nu een spreker voor een Geref.
Jeugdcentrale, die beginselen verkondigde lijnrecht in
strijd met de drie Formulieren en de Geref. Liturgie.

Hier is een zware verdachtmaking aan 't adres van
onze heele Gereformeerde Jeugd. Zoo in 't vage weg
kan iedere Jeugdcentrale er voor aangezien worden, als
zij een spreker uit bovengenoemde groep — of ook, als
zij een spreker zonder Heraut-in-zijn-jaszak, laat op-
treden.

Want het gaat hier om een hegemonie van „denk-
beelden” en „meeningen” van een partij in onze ker-
ken.

't Gaat niet over de drie Formulieren — en 't gaat
niet tegen Barthianen, die als Haitjema, den ganschen
grond van Woord en belijdenis ondergraven. Maar het
gaat over de stelling van predikant en kerkeraad in den
strijd rondom de opleving van Calvinistische beginselen
en van vernieuwden ijver in het belijden der oude waar-
heid.

Er zijn menschen onder ons, die liefkoosde weten-
schappelijke stellingen zouden moeten loslaten en die
dat liever niet doen. Dat is heelemaal niet erg. Er is in
tijden van worsteling der kerk altijd een gedeelte vrome
trouwe belijders, dat niet zoo gauw het oude kan losla-
ten. Paulus was in dat opzicht verder dan Petrus, die
nog veinade toen de Joden kwamen.

Maar wel is het erg, wanneer e i g e n d e n k -
beelden en wetenschappelijk ge-
vormde meeningen en systemati-
sche uiteenzettingen in de plaats gezet
worden voor de belijdenis des geloofs van de kerk.

A. JANSE.

(Wordt vervolgd.)

Vlaanderen roept.

Vlaanderen Roept. Onder redactie van
Emile Buysse. — Bosch & Keuning N. V.,
Baarn.

Eens, eeuwen geleden, was Vaanderen het
grootste cultuurcentrum van het Noorden. Toen
Amsterdam en Rotterdam nog maar onbekende
visschersdorpjes waren, toen het „lage land bi-
der see” nog geen rol speelde op het wereldtooneel,
stond Vlaanderen reeds op het hoogtepunt van
zijn roem.

Gent, Brugge, Yperen hadden reeds wereldver-
maardheid; de nijvere burgers hoopten schatten
op en bouwden hun prachtige stadhuizen, ker-
ken en markthallen. Onverschrokken verdedigers
hunner vrijheid, durfden zij den strijd aan met het
machtige Frankrijk. De Guldensporenslag verleer-
de den trotschen adel neer te zien op den plom-
pen dorper en verachtelijken burger. „Vlaanderen,

een zoodanige beschrijving wel haast noodig, zou
het bestuur mogelijk zijn, en het gezag van den
keizer gehandhaafd kunnen blijven.

Maar daar staat geen enkel ding op zichzelf;
daarom mogen we het een van het ander niet los-
maken. Deze beschrijving is geweest een inte-
greerend bestanddeel van Augustus' politiek. En
ja, dan kan hij wel voor het bestuur van zijn rijk
geschikte maatregelen getroffen hebben; maar die
zijn dan toch opgenomen in zijn strijd voor het
eene wereldrijk, en de vergoding van den keizer.
En daarom is dit gebod een essentieel bestanddeel
van zijn anti-christelijke werken, en moeten wij
het zien in het groote raam van keizercultus, en
van staatsalmacht, en van wereldrijk. Alleen zoo
grijpen we hier de lijnen der Schrift. En daarom
is dit de nieuwe torenbouw van Babel. Hier is
weer het streven naar het eene, ongedeelde wereld-
rijk, dat allen omvat. En ditmaal wordt hun spraak
door God niet verward. Door het geweld der
wapenen, en door wijze tactiek, en door nauw-
keurige registratie komt de oude droom van Babel
zijn werkelijkheid nabij. De energieën van het
ongeloof, die weleer leidden tot het bouwen van
de eene stad, die krachten werken hier vertien-
voudigd. En nu men die eenheid een zichtbare be-
lichaming geeft in den keizer, die als Heer en God
door heel de wereld moet worden aanbeden, nu
bouwt men onnienw den toren, welks opperste in
den hemel reikt.

En daarom is dit decreet werkelijk wel wat
meer, dan een middel, om den Christus in Beth-
lehem te doen geboren worden. Nu God — want
Kerstfeest is het einde niet; het moet ook Pink-
steren worden! — nu God gaat voorbereiden de
wereldeenheden door den Geest van Christus, nu is
ook de duivel bezig met het stichten van zijn
eenheid, de eenheid in het „beest”. En hij is vroe-
ger. Hij is eerder gereed met zijn formatie van het
anti-Bethlehem, dan God met het werk, dat Hij in
Bethlehem begint. God is pas begonnen, en de Chris-
tus is nog niet eens geboren; en dan is al gezorgd
voor de bevestiging van het rijk van den antichrist.

de Leeuw!” zong het vrijheidslied van de talrijke
machtige belforten.

Wanneer wij onze oudste letterkundige werken
opslaan, kunnen wij met trots wijzen op een der
mooiste ridderromans uit de Middeleeuwen, de
„Karel ende Elegast”; op het fraaiste en over-
moedigste, geestigste en merkwaardigste staaltje
van burgerlijk verzet tegen adellijke en geestelijke
grootdoenerij, dat het epos „van den vos Rei-
naerde” ons biedt. Het is alles Vlaamsch, maar wij
voelen het als bij ons behorend. Was niet de
Vlaming Jacob van Maerlant „de vader der Diet-
sche dichteren algader?”, dus ook van de Neder-
landsche?

Wel waren in de Middeleeuwen de staatkundige
grenzen anders getrokken dan tegenwoordig en
behoorde een deel van het tegenwoordige Noord-
Nederland tot Vlaanderen, maar toch was de
innerlijke band die beide landen nu aan elkaar
verbindt, toen niet hechter. Het grootsche Vlaan-
deren der Middeleeuwen is voor ons gevoel een
stuk van onze geschiedenis.

En toch heeft er steeds een groote tegenstelling
tusschen beide stamverwante landen bestaan.

Vlaanderen industrieland, Holland zeevarende
mogendheid, het eerste Rooms-Katholiek, het
laatste Protestantsch.

De reformatie, in Vlaanderen begonnen, heeft
Holland bevrijd van Spanje, in denzelfden tijd dat
de inquisitie het nieuwe geloof in het Zuiden uit-
roeide en het land tot den bedelstaf bracht. Hol-
lands gloriëtijd is het tijdperk van diep verval in
Vlaanderen. De oude stadhuizen, gildehuizen, hal-
len, belforten, kerken en kloosters wekten slechts
herinneringen op. Steden als Brugge lijken een
verstard droom. Een eeuwenlange slaap ver-
sufte het Vlaamsche volksdeel, zoodat bij de ge-
boorte van den Staat België het merk van achter-
lijkheid op Vlaanderen gedrukt werd.

De beste zonen van het land bonden den strijd
weer aan met het Fransche element, de helden-
gestalten der middeleeuwen treden weer naar vo-
ren, de oude strijdkreet: „Vlaanderen, de Leeuw”
klinkt weer luid op. Vlaanderen riep om Noord-
Nederland en de roep werd opgevangen. De
grootste Vlaamsche schrijvers, Gezelle en Streuvels,
werden hier gelezen en bewonderd. De enorme
opbloei der Vlaamsche literatuur werd gesteund
door het hartelijk meeleven in het Noorden.

Diep heeft de Vlamingen gegriefd de houding
der Fransch voelenden in en na den grooten
wereldoorlog. Het eenige stukje van België dat vrij
bleef achter den IJzer, was Vlaamsch, verdedigd
bijna uitsluitend door Vlamingen. In plaats van
dankbaarheid, was groote vernedering het loon
der dapperen, maar hun taai volharden in de
moeilijke jaren na den oorlog, heeft resultaat ge-
had. De roep van Vlaanderen klinkt weer luid.

Het is daarom een goede gedachte geweest van
de firma Bosch en Keuning om een fors boek-
werk geheel te wijden aan Vlaanderen. De „roem
en de rouwe” van het oude cultuurland wil het
doen hooren en zien in woord en beeld.

De fraaie foto's van het boek laten het land en
zijn bewoners zien, zooals het was en is. Het

Zoo kunnen we hier dan ook spreken van de
culminatie van Davids zonde. Daarmee bedoel ik
niet zijn overspel, al heeft Augustus zich ook meer-
malen aan die zonde schuldig gemaakt.⁸⁾ David,
die als koning het beeld van den komenden Chris-
tus moest vertoonen, in de zuivere bediening van
het theocratisch koningsambt, David heeft een
moment gehad, waarop hij ondanks de waarschu-
wing van Joab het volk ging tellen. Hij verstond
toen niets meer van zijn ambt. De waan van den
absoluten vorst had ook hem bekoord. Maar die
zonde bereikt hier een hoogtepunt bij Augustus.
Hij gaat de wereld beschrijven, maar niet bij de
gratie Gods, en niet ter eere Gods. Hij zit op den
troon voor zichzelf en door zichzelf. En dat
anti-christelijke, dat bij David niet meer was dan
een incident, hoe ernstig ook, dat is bij Augustus
regel. En dat drijft hem ook tot zijn beschrijvingen.
Hij zal zijn rijk organiseren, en zoo zal hij God
zijn, door allen te prijzen.

En dat is nu het begin van het Kerstevangelie.
Er blijft nu niet veel over van het sprookjes-
achtig mooie en van die intieme sfeer en van dien
zachten vrede, waarvan velen graag droomen, en
die voor hen aan het Kerstfeest inhaerent is.
Want het Kerstevangelie begint met te verhalen
van het woeden en woelen van den antichrist, en
van zijn energieën, en van zijn geweld, juist op
het moment van Christus' geboorte. En daarom
is de vrede, die God nu op aarde brengen en ver-
kondigen laat, toch onlosmakelijk verbonden met
den grooten strijd, en de verbeterde vijandschap, die
God in den beginne stelde. Ook de engelenzang
brengt geen pauze in dien strijd, en geen wapen-
stilstand; maar een nieuwe acte van vijandschap.
De groote tegenstander van den beginne ontplooft
meerder kracht. Daarom is de engelenzang dan
ook nieuw en zwaarder materiaal, dat God in den
strijd werpt.

K.

B. H.

8) Wagenvoort, 94; Schlummer en De Boer, 345.